
BIBLIOTECA ȘCOLARULUI
Dimitrie
CANTEMIR
Istoria ieroglifică
*
LITERA

biblioteca școlarului

Dimitrie
CANTEMIR

ISTORIA IEROGLIFICĂ
*

Litera
INTERNAȚIONAL
BUCUREȘTI — CHIȘINĂU

TABEL CRONOLOGIC

1673 La 26 octombrie se naşte Dimitrie Cantemir, într-o fimilie de răzeşi de la Silişteni, în ţinutul Fălciului (azi — judeţul Vaslui). Tatăl, Constantin Cantemir, a luptat ca mercenar în războaiele din Polonia (unde a slujit 17 ani); de aici a trecut în Muntenia, pe vremea lui Grigore Ghica, de la care a primit slujba de ceauş spătăresc. Fără avere şi cultură (n-a ajuns niciodată să ştie măcar să se iscălească, deşi cunoştea câteva limbi), Constantin Cantemir ocupă totuşi demnitatea supremă de domn al Moldovei (1685—1693), datorită conjuncturii politice şi sociale de atunci.
Mama, Ana Bantăş, femeie învăţată, era a treia soţie a lui Constantin Cantemir. După câţiva ani de convieţuire moare, lăsând orfani nevârstnici pe Antioh şi pe Dimitrie.

1685 Intuind înclinaţiile fiului sau, Constantin-Vodă aduce din Muntenia pe călugărul Ieremia Cacavela, om de mare cultură, căruia ii încredinţează educaţia lui Dimitrie. Aşa se face că savantul de mai târziu îşi desăvârşea pregătirea literară, filozofică, de limbă latină şi greacă, de retorică şi logică, încă din fragedă copilărie.

1688 Dimitrie schimbă pe Antioh, fratele său, la Constantinopol, în dubla calitate de învăţăcel şi de ostatic al tatălui său, garantând credinţa acestuia. Aici preocupările tânărului moldovean au cuprins domenii multiple şi o sferă largă de probleme. A învăţat limbile turcă, arabă, persană, franceză şi italiană, a studiat filozofia, etica, logica, istoria, geografia şi muzica.

1693 La moartea tatălui său, boierii l-au chemat domn pe Dimitrie Cantemir; o domnie neoficială, de o lună (martie-aprilie), deoarece turcii, câştigaţi de Constantin Brâncoveanu — domnul Tării Româneşti — nu recunosc alegerea lui Dimitrie şi numesc domn pe Constantin Duca.

1693-1695 Se retrage la Constantinopol ca exilat. Îşi face relaţii şi se împrieteneşte cu mulţi demnitari şi învăţaţi turci; în acest fel reuşeşte să pătrundă în bibliotecile şi arhivele inaccesibile creştinilor, unde studiază cu multă pasiune manuscrisele şi cronicile turceşti. Vastul material documentar studiat de Dimitrie Cantemir în decursul celor 22 de ani de şedere la Constantinopol îi va permite să cunoască foarte bine istoria şi cultura popoarelor musulmane, pe care le-a înfăţişat ulterior în lucrări de o mare valoare ştiinţifică. Prin operele dedicate popoarelor orientale, Dimitrie Cantemir s-a afirmat ca primul nostru orientalist de valoare europeană.

1697 Participă la lupta de la Zenta, când turcii sunt înfrânţi de Eugeniu de Savoia.

1698 În august i se tipăreşte la Iaşi *Divanul sau G`lceava]n\eleptului cu lumea sau Giude\ul sufletului cu trupul* (româneşte şi greceşte), lucrare care îşi înscrie autorul drept întemeietor al filozofiei româneşti. Fără să aparţină strict literaturii religioase, aşa cum s-ar părea la prima vedere, *Divanul* este mai degrabă o carte de etică filozofică; în 1705 este tradus în arabă.

1699 În timpul domniei fratelui sau Antioh (1696—1700), când era reprezentantul acestuia pe lângă Poartă, se întoarce pentru scurt timp în ţară pentru a se căsători cu Casandra, fiica răposatului domn muntean Şerban Cantacuzino.

1700 Termină *Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago (= Imaginea =tiin\ei sacre care nu se poate zugr[vi,* în traducere română *Metafizica,* 1928), operă scrisă în latineşte la Constantinopol.
Deşi orientarea generală a lucrării este mistic-religioasă, punerea în discuţie a principalelor probleme ale filozofiei din vremea lui (teoria cunoaşterii, teoria atomilor şi a originii materiei, problema timpului etc.) face din Cantemir un precursor în filozofia românească.

1701 Cam în acelaşi timp a scris şi *Compendiolum universae logices institutiones (= Prescurtare a sistemului logicei generale)* cunoscută sub numele de *Logica,* concepută în limba latină; la noi a apărut în 1883 în *Operele principelui Demetriu Cantemir,* tipărite de Societatea Academică Română, vol. VI, p. 409—468. Lucrarea respectivă pare a fi luat naştere din intenţia autorului de a da un manual clar, cu

definiţii sobre, destinat studiului; este de fapt o tratare sistematică a regulilor de gândire corectă.

1701-1705 Dimitrie Cantemir desfăşoară o intensă activitate politică, împotriva lui Constantin Brâncoveanu, puternicul domn muntean, şi a influenţei acestuia asupra scaunului Moldovei, în care reuşea să-şi impună câte un om al său (Constantin Duca, apoi Mihai Racoviţă).

1703-1704 Inventând un nou sistem de notaţie, compune un tratat de muzică turcească, pe care-l dedică sultanului Ahmed al III-lea, în baza căruia până azi este citat printre clasicii muzicii turceşti: *Tarifu ilmi musiki ala vegni maksus (= Explicarea muzicii teoretice pe scurt)*. Apar fragmente în „Revue musicale“, VII, Paris, 1907; la noi, în „Analele Academiei Române“, Memoriile Secţiunii literare, seria II, tom. 32, 1910: T. T. Burada, *Scrierile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir.* În contextul întregii activităţi scriitoriceşti, preocupările pentru muzică ni-l înfăţişează pe Dimitrie Cantemir drept omul integral de cultură, un spirit cu preocupări universale după chipul umaniştilor.

1705 Scrie *Istoria ieroglific[*, „adevărat Roman de Renard românesc însă cu scopuri polemice“ (G. Călinescu, *Istoria literaturii rom`ne*, p. 44), o istorie secretă alimentată de rivalitatea dintre Cantemireşti şi Brâncoveneşti. Este a doua lucrare concepută în limba română. Ca orientare de idei, *Istoria ieroglific[* ni-l înfăţişează pe Cantemir drept „primul nostru scriitor social de nuanţă progresistă“, pe de o parte prin ura sa împotriva boierimii, simpatia faţă de ţărani şi răscoalele lor, iar pe de altă parte prin atitudinea faţă de asuprirea turcească şi intuiţia decăderii imensului imperiu otoman (vezi P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir, via\a =i opera*, p. 255). La noi a apărut prima dată la 1883 în *Operele principelui Demetriu Cantemir*, publicate de Academia Română, vol. VI, p. l—408.

1705-1707 Reuşeşte să câştige domnia Moldovei pentru fratele său Antioh.

1710-1711 La câţiva ani după aceasta dobândeşte în sfârşit tronul pentru sine. Idealul politic însemna pentru Cantemir, pe plan intern, înlăturarea oligarhiei boiereşti, iar pe plan extern, lupta împotriva

stăpânirii turceşti. În lupta împotriva turcilor Cantemir s-a aliat cu Rusia, considerând că este singura ţară, dintre cele vecine nouă, care poate ajuta efectiv Moldova în lupta ei pentru independenţă. Legăturile lui Dimitrie Cantemir cu această putere datau încă din vremea şederii sale la Poarta Otomană. De pe atunci el făgăduise lui Petru Tolstoi, ambasadorul Rusiei pe lângă sultan, că, în caz de război, între imperiul ţarilor şi cel otoman, va trece de partea celui dintâi. Ca urmare a acestei atitudini încheie tratatul de la Luţk cu Petru I, ţarul Rusiei, vizând pentru Moldova independenţa prin înlăturarea jugului otoman. Curând însă, după înfrângerea ţarului la Stănileşti, Cantemir a trebuit să părăsească Moldova; s-a stabilit în Rusia, unde a rămas până la moarte. În încheierea la *Istoria Imperiului Otoman*, Cantemir relatează cum în timpul tratativelor care au urmat după bătălia de la Stănileşti, turcii au cerut ţarului extrădarea lui, „rebelul principe al Moldovei“ (Ediţia românească, 1876—1878, p. 793). Petru I le-a răspuns: „Aş putea să dau turcilor toata ţara până la Kursk, pentru că îmi rămâne speranţa de a o recupera, dar nu pot în nici un mod să frâng credinţa şi să extrădau pe un principe care pentru mine şi-a lăsat principatul; căci este cu neputinţă a repara onoarea ce o dată s-a pierdut“ (*ibidem*). La plecarea în Rusia, Dimitrie Cantemir a fost însoţit, în afară de membrii familiei sale, şi de un mare număr de oşteni, curteni, printre care şi Ion Neculce, cronicarul de mai târziu.

1713 Moare doamna Casandra, soţia lui Cantemir, în vârstă de numai 30 de ani.

1714 Este ales la 11 iulie membru al Academiei din Berlin, o înaltă societate ştiinţifică înfiinţată de Leibniz şi patronată de regele Prusiei. În diploma acordată cu acest prilej se subliniază rarul exemplu ca un principe — prin definiţie ostaş şi om politic — să-şi consacre talentul şi eforturile cercetării ştiinţifice. De la înălţimea unei asemenea tribune, la sugestia şi cererea acesteia, Cantemir avea să se adreseze lumii învăţate a timpului său, făcându-şi cunoscută patria şi trecutul neamului prin *Descriptio Moldaviae* şi *Historia moldo-vlahica*.
Este prima dată când un român devine membru al unui important for ştiinţific din străinătate, fapt care consemnează, de altfel, afirmarea culturii româneşti pe plan european.

1716 Scrie *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae (= Descrierea statului vechi =i contemporan al Moldovei)*, lucrare care apare la noi pentru prima dată — tot în limba latină — la 1872 în *Operele principelui Demetriu Cantemir*, tipărite de Societatea Academică Română, vol. I, p. 1—154; mai târziu apare în traducerea începută de Papiu-Ilarian şi terminată de Iosif Hodoş, la 1875, în vol. III al aceleiaşi colecţii, p. 1—171. Alte traduceri româneşti: în 1825, sub titlul *Scrisoarea Moldovei*, la Mânăstirea Neamţ, şi în 1865 la Iaşi; sub titlul *Descrierea Moldaviei*, tot la Iaşi în 1851. Lucrarea cuprinde, pe lângă geografia fizică a ţarii, şi date referitoare la sistemul de cârmuire, organizarea statului, viaţa poporului, cultură, obiceiuri etc. Ideea fundamentală a cărţii este latinitatea limbii şi a poporului român. Pe lângă acestea, *Descrierea Moldovei* se remarcă prin pagini de o neasemuită frumuseţe închinate naturii plaiurilor moldoveneşti. Prima carte a lui Cantemir care ne făcea cunoscuţi opiniei publice intra în circuitul cultural european, la câteva decenii după publicarea textului latinesc, în diverse traduceri, care au precedat cu mult transpunerea lucrării în limba română (în 1769 apărea la Hamburg o traducere în limba germană, peste doi ani o a doua ediţie la Frankfurt şi Leipzig —- 1771; în 1789, la Moscova, o traducere rusească).

1714-1716 Cam în acelaşi timp cu *Descrierea Moldovei* redactează *=i Incrementa atque decrementa aulae othomanicae (= Cre=terea =i descre=terea Cur\ii Otomane)*, lucrare care avea să lămurească pe deplin marele interes suscitat în Rusia şi Europa de informaţiile unuia din cei mai buni cunoscători ai istoriei musulmane. „În inima acestui imperiu puţini puteau înţelege mai bine decât Dimitrie Cantemir cursul inexorabil al „descreşterii“ otomane, de care erau legate şi aspiraţiile către libertatea patriei sale. Structura şi însuşirile, cultura şi experienţa făceau din prinţul român un excelent expert în „chestiunea orientală“ (Virgil Cândea, *Marile anivers[ri UNESCO, Dimitrie Cantemir, 1673— 1723, 300 de ani de la na=tere*, Editura Enciclopedică Română, p. 9). Transpusă în engleză (la Londra în 1734), în franceză (la Paris în 1743) şi în germană (la Hamburg în 1745), lucrarea, despre care traducătorul german încheia zicând că dă în mâinile publicului său o carte ce nu-şi are perechea, apare

în limba română la peste un secol şi jumătate de la data la care a fost concepută (Vezi *Istoria Imperiului Otoman, cre=terea =i sc[derea lui*, cu note foarte instructive de Demetriu Cantemir, principe de Moldavia, tradusă de Dr. Iosif Hodoş, vol. III-IV, Bucureşti, Ediţiunea Societăţii Academice Române, 1876—1878, p. 1—793).

1716-1718 Scrie *Vita Constantini Cantemyrii* (= *Via\a* lui *Constantin Cantemir*); apare la noi, tot în limba latină, la 1883, în *Operele principelui Demetriu Cantemir*, publicate de Academia Română, vol. VII, p. 1—85, iar la 1925 şi în traducere, ediţia N. Iorga. În 1783 apare la Moscova o prelucrare în limba latină şi rusă de T. S. Bayer. Lucrarea este „întâia biografie istorică românească“ şi „prima monografie modernă, ca spirit şi metodă, a unei domnii“ (George Ivaşcu, *Istoria literaturii rom`ne*, I, p. 255). În paginile cărţii Dimitrie Cantemir pledează pentru dreptul de moştenitor al tronului tatălui său, iar în ceea ce priveşte datele biografice asupra acestuia, se observă o oarecare tendinţă de idealizare a lui Constantin-Vodă.

1717-1718 *Evenimentele Cantacuzinilor =i Br`ncovenilor* a fost scrisă în limba rusă; la noi a fost publicată pentru prima oară în „Arhiva românească“, vol. II, Iaşi, 1841 şi în *Operele principelui Demetriu Cantemir*, tipărite de Societatea Academică Română, vol. V, p. 1-46, sub îngrijirea lui G. Sion, 1878. La 1783 apare în traducere germană (Riga, St. Petersburg, Leipzig), iar la 1795, în traducere greacă (Viena). Cantemir caută să contureze prin această scriere ideea că neînţelegerile dintre cele două mari familii au favorizat întărirea jugului otoman.

1717 *Historia moldo-vlahica* (inedită) este o lucrare de 96 pagini, scrisă în limba latină, care demonstrează romanitatea poporului român, unitatea de origine şi de limbă, continuitatea lui pe teritoriul vechii Dacii. Ca şi Descrierea Moldovei, cartea respectivă fusese cerută de Academia din Berlin.

1719 Se mută din Kiev (unde venise din Ucraina în prima parte a şederii în Rusia) la Petersburg, ca senator.
Se căsătoreşte cu o prinţesă Trubeţkoi, Anastasia.

1720 Cantemir îl însoţeşte pe ţar în Persia.

1721 Ţarul îl face senator şi consilier intim. În această calitate participă

nemijlocit la conducerea statului, la pregătirea şi traducerea în viaţă a unor importante acte de stat, iniţiate de Petru I.

1722 Ia parte cu ţarul Petru 1 la expediţia din Caucaz şi tipăreşte, tot atunci, din porunca acestuia, *Kniga sistema ili sostoianie muhammedanskoi religii (= Sistema religiei mahomedane)*. Cartea fusese scrisă mai întâi în limba latină, în 1719, sub titlul *Curanus*, apoi a fost tradusă în ruseşte şi tipărită; ea cuprinde o descriere a civilizaţiei musulmane (religie, organizare a învăţământului, creaţie artistică, filozofie, justiţie, viaţă populară, medicină), cu foarte preţioase informaţii. Titlul lucrării exprimă părerea autorului potrivit căreia religia, cel puţin la mahomedani, avea un sens foarte larg. „De aceea a şi pus în titlu cuvântul *sistema*, care arată că lucrarea tratează despre tot complexul de cultură în legătură cu religia“ (P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 213).

La 1805 a fost tradusă şi în bulgară. Traducerea românească, *Despre Coran*, a apărut mai întâi în „Analele Dobrogei“, vol. VII, 1927, următoarea a apărut sub titlul *Sistemul sau]ntocmirea religiei muhammedane*, traducere, studiu introductiv şi comentarii de Virgil Cândea, Editura Minerva, Bucureşti, 1977.

1717-1723 Despre trecutul neamului său, aşa cum îl creionase pe scurt în *Historia moldo-vlahica*, D. Cantemir mărturiseşte că „întâi pre limba lătinească izvodit,... [apoi] pre limba româniască [l-a] scos“ (*Hr. 1*)[1], pentru că ar fi fost nedrept să nu vorbească în limba conaţionalilor săi.

Cu *Hronicul*, D. Cantemir „pune temeliile istoriei critice a românilor, reia ideea cronicarilor moldoveni despre unitatea de origine a poporului român, idee căreia îi dă însă un fundament critic bazat pe o vastă erudiţie“ (P. P. Panaitescu şi I. Verdeş, *Dimitrie Cantemir, Opere, Istoria ieroglific[*. Editura pentru Literatură. Bucureşti. 1965, p. XXII). *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* este cunoscut la noi, mai întâi în Transilvania, în copii manuscrise (1730, 1756) în 1835—1836 este tipărit la Iaşi, în două volume (editor G. Săulescu), şi după aproape şapte decenii, la 1901, apare în *Operele*

[1] Sigla respectivă, cu cifra de alături, indică *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* şi pagina originalului.

principelui Dimitrie Cantemir publicate de Academia Română, tomul VIII (editor Gr. Tocilescu).

Deşi majoritatea lucrărilor lui Cantemir au fost concepute în latină, greacă, turcă sau rusă, unele dintre ele bucurându-se de o largă audienţă în rândurile oamenilor de cultură ai vremii şi fiind traduse în arabă, franceză, germană sau engleză, nu trebuie să ne scape din vedere, ca un fapt deosebit de semnificativ, că savantul moldovean, în ciuda nenumăraţilor ani petrecuţi în afara graniţelor tării sale, şi-a început şi şi-a încheiat activitatea de scriitor cu lucrări în limba română: *Divanul* (1698) şi *Hronicul* (1723).

1723 În ziua de 21 august, moare, de diabet, la moşia pe care i-o dăruise ţarul şi care-i purta numele, Dimitrievka, cel mai învăţat principe din vechea istorie a poporului nostru. Este înmormântat la Moscova, la 1 octombrie 1723, în mica biserică Sf. Constantin şi Elena, clădită de el, alături de prima lui soţie, Casandra Cantacuzino, şi fiica lui, Smaragda. Mai târziu s-au adăugat aici şi mormintele Mariei Cantacuzino, fiica lui Dimitrie Cantemir, şi al lui Dimitrie, fiul lui Antioh-Vodă.

Osemintele lui Dimitrie Cantemir, aduse în patria natală în 1935, odihnesc azi la biserica Trei Ierarhi din Iaşi.